

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA'LIM - TARBIYAGA OID MA'NAVIY VA AXLOQIY QARASHLARI

Rustamova Shaxzoda Rustamovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Arab tili filologiyasi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sharq allomalaridan imom Bayzoviy, Xoja Ahmad Yassaviy, Burxoniddin Marg'inoniy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi buyuk mutafakkirlarimizning fikrlaridan, ustoz murabbiy masalalariga bag'ishlangan qarashlaridan bahramand bo'lamiz. Hamda Islom olamida o'qituvchilik kasbiga qanday darajada baho berilishi ularni qanday ulug'lanishi haqida malumotlarga ega bo'lamiz. Sharq mutafakkirlarining bildirgan fikrlari ibrotomuz so'zlari xalqimiz-ning boy madaniy o'chmas merosi ekanligiga yana bir bor amin bo'lamiz. Sharqona ustoz-murabbiy munosabatlari haqida so'z yuritamiz.*

Tayanch so'zlar: *mutafakkir, ustoz, ta'lim, tariya, tarqqiyot, pedagog shaxsi, meros, anana, pedagogik rivojlanish, sharqona ta'lim, kasb, pedagog kasbi.*

“Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini yechish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz”, -deydi muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev.

O'zbek xalqi o'zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid boy merosga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatse-varlik, do'stlik, iymon-e'tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniy fazilat-larni shakllantirishning o'ziga xos tajribasini to'plagan. Bizga ma'lumki, ma'naviy-axloqiy fazilatlar hech qachon o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularni keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltira-digan kuchlar mavjuddir. Zero, har qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasiga vujudga keladi va muayyan qonuniyat asosida rivojlanib boradi. Aslini olganda ham tarixga bir nazar soladigan bo'lsak ajdodlarimizdan qolgan boy o'chmas merosimiz bor. Ta'lim berishda ham nimanidir o'qib, uni asoslab berishda ajdodlarimizdan qolgan merosimizdan foydalanamiz. Axir tarixni bilmay turib, tajribalarni o'rganmasdan kelajak qurib bo'lmaydi. O'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularni yetuk ma'naviyatli shaxs sifatida shakllantirishda asrlar mobaynida shakllangan milliy analarimiz, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz albatta. Bu so'zlarimizga isbot qilib yuqorida prezidentimiz bildirgan fikrlarni keltirishimiz mumkin. O'zbek xalqi o'zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid boy merosiga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, iymon-e'tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniylik fazilatlarini shakllantirishning o'ziga xos tajribasini to'plagan.

Bizga ma'lumki, ma'naviy axloqiy fazilatlar hech qachon o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularning keltirib chiqar-gan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar mavjuddir. Zero, har qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasida vujudga keladi va muayyan qonuniyat asosida rivojlanib boradi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, Sharq mutafakkir-larining ta'lim tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan ta'sir ko'-rsatgan. Tarbiya ham ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir." Tarbiya" so'zi arabcha "robba" fe'lidan olingan bo'lib, o'stirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi ma'nolarini bildiradi. Musulmon ulamolar "Tarbiya" ni bir necha xil ta'rif qilganlar. Jumladan, imom Bayzoviy quyidagicha ta'riflaydi: "Tarbiya bir narsani asta sekin kamoliga yetkazishdir", -deydi. Rog' ib Asfihoniy esa quyidagicha ta'rif beradi: "Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o'tkaza borib, batamomlik nuqtasiga yetkazishdir. Tarbiyaning ma'nolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uyg'unlik hamda muvozanat ila o'stirishdir". Islomda bolalar tarbiyasi ota onaning eng ma'suliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar ba'zi ishlarni qilish yoki mulkni sarflash bilan oxiriga yetadi. Ammo tarbiya mas'uliyatli bardavom bo'ladi. Zotan, ota-onaning farzand ne'matiga haqiqiy shukurlari ham aynan tarbiya mas'uliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi. Odob masalasini insoniyat tarixida to'laqonli ravishda Islom dinidan boshlagan, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Islom dinida kishining hayotidagi har bir narsaning o'z odobi bor. Dunyodagi odobga bag'ishlangan asar-larning asosini va ko'pchiligini Islom xalqlari vakillari tomonidan yozilgan asarlar tashkil qiladi, degan gapda zarracha mubolag'a keltirib bo'lmaydi.

Qadimda sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda g'oyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manba sifatida yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda. O'tmishda buyuk allomalarimiz, yuksak darajadagi ma'naviyat, axloq-odob saboqlarini berganliklari, Vatan, xalq istiqboli, farovon turmush, halol mehnat, fan taraqqiyoti, inson mehnati, atrof-muhitga oqil-oni munosabat haqidagi o'z qarashlarini bayon qilib berganliklariga guvoh bo'la-miz.

Mana shunday mangu allomalar jumlasiga Ahmad Yassaviyni kiritish mumkin. Xoja Ahmad Yassaviy o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan bugungi kunda ham pedagogika faniga beqiyos hissa qo'sha olganligi olib borilgan izlanishlardan ayon bo'lmoqda. Xoja Ahmad Yassaviyning nuqtai nazariga ko'ra ayyorlik, gunohni yashirish o'zgalarga xiyonat hisoblanadi. Bu fikrlari bilan Xoja Ahmad Yassaviy rostgo'ylik, halollik, o'z -o'ziga talapchanlikni targ'ib qiladi. Zahmat chekkan odam sabrli, bardoshli, irodali bo'ladi degan fikrlarni ilgari suradi. Hushyorlik shaxsni faol harakat qilishga undaydi. Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlari o'quvchi shaxsini hush-yorlikka, faol harakatlanishga, fitnalardan, fisq-u fasod ishlardan o'zini olib qochishga undaydi. Shuning uchun ham ta'lim tarbiya jarayonida ulardan keng foydalanish samarali hisoblanadi. Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim va tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga sing-dirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish - ta'lim jarayonida o'qituvchilarning pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda odob -axloq

mavzuiga bo'lgan qiziqish anchagina ortdi. Chunki milliy mustaqillikka erishganimizdan so'ng, tarixiy va madaniy mero-simizni o'rganishga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi, milliy va diniy hamda ma'naviy qadriyatlarimizning mazmunidagi axloqiy g'oyalarni bilishga bo'lgan xalqimiz qiziqishlarining ortib borayotganligidir. Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana shu fikrlariga har birimiz, aymiqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'gil-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: "Xalqning aniq bir maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushushi, baxtsizlik yukuni tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lioshi ularning o'z ota-onalaridan bolalikdan olgan tarbiyalariga bog'liq",-deya bildirgan fikrlari ayni haqiqat hisoblanadi.

Yana bir yirik allomalardan biri Burxoniddin Marg'inoniydir. Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida diyonat, imon, vijdon, burch, insoniylik xususidagi g'oyalari shaxsni har tomonlama va uyg'un rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib hizmat qilgan. Shu jihatdan qaraganda XXI asrda yashagan islom ta'limotining yirik namoyondasi Burxoniddin Marg'inoniy-ning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida erkinlik, insonparvarlik, mehnat-sevarlik, imon-e'tiqod, halollik, ahloqiy poklik, odillik, birodarlik, bilimlilik mus-taqil fikr hislatlari asosiy o'rinni egallaydi. Alloma Marg'inoniy o'zining axloqiy-huquqiy qarashlari bilan xalqimiz ma'naviyatini rivojlantirishga, musulmon dunyosi madaniyatining tarqqiyotiga hamda ijtimoiy pedagogik fikr rivojiga hissa qo'shgan."Farzandga odob, hunar o'rgatmakni meros deb bilg'il. Agar sen unga xoh odob o'rgatg'il, xoh o'rgatmag'il turmush mashaqqatlarining o'zi unga o'rgatur. Undoqkim debdurlar, ota-ona tarbiyalamasa kecha va kunduz uni tarbiyalaydur",-degan ajoyib fikrlarni bildirgan.

Taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" deb yozgan edi. Mashoyixlarning aytishlaricha, "har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdur". A.Avloniyning "Turkiy guliston yohud axloq" asari yangi usul maktablarining yuqori sinflarida ta'lim va axloqiy tarbiya berish uchun darslik sifatida o'qitilgan. A.Avloniyning asarini chuqur o'rganar ekanmiz, biz o'sha davrda maktablarda o'quvchilarga dars berishda umuminsoniy va diniy qadriyatlari, xalq og'zaki ijodi, Qur'on oyatlari, hadislar shuningdek, buyuk allomalarimizning hikmatli so'zlaridan imkon qadar keng foyda-langaliklarini ko'ramiz. Masalan, "Yaxshi xulqlar" qatoriga kiruvchi "Sabr" mavzusida: "Sabr insonlar uchun buyuk bir fazilatdurki, janobi haq sabrlarni madh qilishdur. Shariati islomiyada janobi Haq tarafidan kelgan balo va qazoga sabr qilmoq farzi ayndur". Shul xususda so'ylanmish bir hadisi sharifning ma'nosi "ilm imonli kishilarning muhibi, hilm homiysi, aql dalili, yaxshi amal sarmoyasi, mulo-yimat volidi, afv axavoni, sabr hokimi vijdonidur," - deyilishi.

Xulosa chiqaradigan bo'lsak, tarbiya o'z navbatida oiladan boshlanar ekan, biz o'z farzandlarimizni baxti-saodatini, kamolini, iqbolini, buyuk inson bo'lib etish-ganligini va hayot abadiyligi avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan ma'naviy qo'r-g'oni bo'lmish o'z oilamizning

mustahkamligini ko'rishni istar ekanmiz, demak oilada tarbiyalanuvchilarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiya-lashda tarbiyaning barcha turlariga e'tiborni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-bobolarimizdan qolgan boy ma'naviy merosning yosh avlodni har tomonlama yuksalishi tizimidagi o'rni va roli o'ziga xos xususiyatga va ko'rinish-larga ega. "Darhaqiqat, ajdodlar tomonidan yaratilgan tarbiyaviy qadriyatlarni o'r-ganishda ta'lim tizimi imkoniyatlarga alohida e'tibor qaratish lozim. Sharq muta-fakkirlarining asarlarini o'rganish, tahlil qilish, ularning ijodi va ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan tadqiq etish muhim amaliy ahamiyatga ega". Ular o'z asarlarida shaxs ma'naviyati, insonda odob-axloqning yuksak namunalarini tarkib toptirish, oila, nikoh, farzand tarbiyasi, halol mehnat bilan kun kechirish, atrof-muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo'lishga oid qarashlarni bayon qilganlar. Shunday qilib, inson va uni tarbiyalash masalalari sharq mutafakkirlari va allomalari o'z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni ulug'laydilar va shunday fazilatlarga ega bo'lishga barchani chorlaydilar. Ma'naviy yuksak, zamonaviy ilm-fanni egallagan, ajdod-larimizning boy ma'naviy merosga sohib chiqqan avlodni hech qanday tashqi kuch, g'oya yoki mafkura aslo o'z ta'siriga tushira olmaydi. Bunday avlodni voyaga yetkazgan xalqning istiqboli porloq, kelajagi buyukdir sharq mutafakkirlari, sharqona ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlari manaviyat-ma'rifatga boshlovchi mashala desak mubolag'a bo'lmaydi.

Chinakam pedagog qanday bo'ladi, uning majburiyatlari qanday va unga qo'yi-ladigan talablar masalalari bo'yicha bildirgan fikrlari, hikmatli so'zlari haligacha mukammallikka intiluvchi pedagoglar uchun namuna bo'lib xizmat qilmoqda. Sharq mutafakkirlarining asarlarini o'rganish, tahlil qilish, ularning ijodi va ta'lim- tarbiyaga oid qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan muhim ahamiyatga ega.Ular o'z asarlarida shaxs ma'naviyati, insonda odob-axloqning yuksak namunalarini tarkib toptirish,oila, nikoh, farzand tarbiyasi, halol mehnat bilan kun kechirish, atrof muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo'lishga oid qarashlarni bayon qilganlar. Shunday qilib inson va uni tarbiya qilish masalalari sharq mutafakkirlari va alloma-lari o'z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni ulug'laydilar va shunday fazilatalrga ega bo'lishga barchani chorlaydilar.

Ma'naviy yuksak, zamonaviy ilm-fanni egallagan, ajdodlarimizning boy ma'naviy merosiga sohib chiqqan avlodni hech qanday tashqi kuch, g'oya yoki mafkura aslo o'z ta'siriga tushira olmaydi. Bunday avlodni voyaga yetkazgan xalqning istiqboli porloq, kelajagi buyukdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingan-ligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi.T.2016.
2. A.Haydarov "Inson kamoloti va milliy-ma'naviy qadriyatlar".T.Muharrir,2008 y.
- 3.M.Xajiyeva. Xoja Ahmad Yassaviyning ma'naviy-tarbiyaviy qarashlari. Avtoreferat.T.2004 y.

- 4.M.Shoxadjayev. Burxoniddin Margʻinoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlari. Avtoreferat.T.2006.
- 5.M.Hamdanova. Maʼnaviyat asoslari. T.” Fan va texnologiya” 2008 y.
- 6.S.Dolimov, U.Dolimov.Kaykovus unsurulmaoniy qobusnoma.T.”Istiqlol” 1994 y.
7. Begmuradovich, S. A. (2023). INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESS FORMS. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOY TADQIQOTLAR| JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH, 2(2), 2023.
8. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.T.Oʻqituvchi.1992 y.
9. Суяров, А. Б. (2025). ТЕХНОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОН НОГО ОБУЧЕНИЯ. ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(2), 9-15.
10. Суяров, А. Б. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. YANGI OʻZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI Volume 2 Issue 7 [March 2025] 2(2), 217-225.
11. Begmuradovich, S. A. (2025). EINSATZ VON INFORMATIONEN TECHNOLOGIE IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT. СОВРЕМЕННОЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, 1(3), 97 102.
12. Bekmuradovich, S. A. (2025). The usage of modern educational technologies in teaching a foreign language in higher educational institutions. Taʼlim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali, 1(2), 180-184.